

III. SPRAWOZDANIA I INFORMACJE

PROBLEMY REFORMY POSTĘPOWANIA ZABEZPIEZAJĄCEGO I EGZEKUCYJNEGO

Konferencja naukowa, Poznań 16 maja 1988 r.

W dniu 16 maja 1988 r. Katedra Postępowania Cywilnego UAM w Poznaniu zorganizowała sesję naukową pt. *Problemy reformy postępowania zabezpieczającego i egzekucyjnego*. Pracownicy Katedry pragnęli jednocześnie uczcić dziesiątą rocznicę śmierci wieloletniego kierownika tej Katedry prof. dr Edmunda Wengerka.

W konferencji wzięła udział znakomita większość przedstawicieli nauki postępowania cywilnego ze wszystkich ośrodków uniwersyteckich w kraju. Obecnych było dwóch sędziów Sądu Najwyższego. Przybyła także liczna grupa przedstawicieli sądownictwa, adwokatury i arbitrażu z Polski zachodniej i północnej. W konferencji uczestniczył dziekan Wydziału Prawa i Administracji prof. dr hab. Stanisław Stachowiak, a także wdowa po profesorze Wengerku — Irena Wengerek oraz jedna z Jego córek.

Konferencję otworzył obecny kierownik Katedry Postępowania Cywilnego prof. dr hab. Mieczysław Tyczka, a następnie wygłosił on referat pt. *Wkład prof. dr Edmunda Wengerka w rozwój nauki postępowania zabezpieczającego i egzekucyjnego*.

Referent zaznaczył na wstępie, że prof. Wengerek był nie tylko procesualistą. Jego pierwsze prace dotyczyły zagadnień ze styku prawa cywilnego materialnego i prawa pracy. Przewodnią ideą całej działalności naukowej prof. Wengerka było zbliżenie teorii do praktyki prawniczej oraz służebna rola nauki prawa wobec potrzeb społeczeństwa i organów stosujących prawo. Stąd tak duża ilość prac prof. Wengerka pisanych z myślą o zaspokajaniu potrzeb praktyki np. komentarze, wzory pism procesowych, przeglądy orzecznictwa, glosy.

Twórczość naukowa prof. Wengerka była wielokierunkowa i wbrew potocznym opiniom większość Jego prac poświęcona była postępowaniu rozpoznawczemu. Na drugim zaraz jednak miejscu w hierarchii zainteresowań prof. Wengerka znajdowała się egzekucja sądowa oraz zabezpieczenie roszczeń. Podkreślić trzeba, że problematykę egzekucyjną prof. Wengerek darzył szczególną estymą. Fundamentalne znaczenie dla postępowania zabezpieczającego i egzekucyjnego ma od wielu lat właśnie komentarz prof. Wengerka do tego działu postępowania cywilnego. Obecnie Wydawnictwo Prawnicze przygotowuje drugie wydanie tego komentarza. Prof. Wengerek jest także autorem trzech podręczników egzekucji i zabezpieczenia, oraz licznych artykułów i glos z tego zakresu. Bez wątplenia prof. Wengerek był najwybitniejszym znawcą egzekucji sądowej w polskiej powojennej nauce postępowania cywilnego. Sporo miejsca w swoich pracach poświęcił prof. Wengerek ustrojowi i organizacji organów ochrony prawnej. Był on także cennym dydaktykiem i napisał kilka znaczących artykułów z zakresu dydaktyki

postępowania cywilnego. Ogółem liczba Jego publikacji naukowych — krajowych i zagranicznych — dochodziła do trzystu.

Drugi podczas sesji referat wygłosił prof. dr hab. Feliks Zedier, a zatytułował go *Wprowadzenie w problematykę reformy postępowania zabezpieczającego i egzekucyjnego — zasady i kierunki reformy.*

Zaznaczył on na wstępie, że błędny jest pogląd, jakoby o jakości postępowania zabezpieczającego i egzekucyjnego decydowały tylko przepisy tegoż postępowania. O sprawności i rzetelności postępowania decydują przecież także problemy organizacyjne, takie jak wyposażenie techniczne i lokalowe sądów, poziom zawodowy i moralny sędziów, komorników i organów pomocniczych sądu, liczba personelu pomocniczego, a przy egzekucji również taka okoliczność, jak wypłacalność dłużnika.

Referent opowiedział się za stosunkowo niskimi kosztami sądowymi. Nie powinny one stanowić — jego zdaniem — źródła dochodów Skarbu Państwa.

Przechodząc już bezpośrednio do problematyki zabezpieczenia i egzekucji F. Zedier oświadczył, że o ochronie prawnej będzie można mówić nie tylko wtedy, gdy sąd prawidłowo określi uprawnienia i obowiązki stron, ale przede wszystkim wtedy, gdy obowiązki te zostaną faktycznie wykonane.

Referent wyszedł z założenia, że reforma postępowania cywilnego powinna zbliżyć to postępowanie do wzorca idealnego postępowania cywilnego. Postępowanie idealne natomiast powinno — jego zdaniem — odpowiadać następującym kryteriom. Winno ono:

- a) udzielać należytej ochrony prawnej,
- b) nie naruszać wartości w danym społeczeństwie chronionych,
- c) być jak najmniej uciążliwe dla uczestników postępowania,
- d) być jak najszybsze,
- e) pociągać za sobą minimalne koszty.

Omawiając przedmiot postępowania zabezpieczającego F. Zedier opowiedział się za poglądem, iż nie można ograniczać dopuszczalności zabezpieczenia tylko do roszczeń podlegających wykonaniu w drodze egzekucji. Jego zdaniem, można udzielić zabezpieczenia także w sprawach, gdzie orzeczenia nie są wykonalne w drodze egzekucji. Według niego, postępowanie zabezpieczające powinno być postępowaniem pomocniczym, którego celem będzie zapewnienie udzielenia należytej ochrony prawnej. Postępowanie zabezpieczające powinno być dopuszczalne we wszystkich rodzajach spraw cywilnych, gdyż we wszystkich sprawach może zająć sytuacja, że brak natychmiastowej ochrony prawnej w ogóle uniemożliwi udzielenie należytej ochrony prawnej w sprawie.

Referent wyróżnił 3 rodzaje ochrony prawnej w postępowaniu zabezpieczającym:

- a) antycypacja egzekucji, tj. wykonanie pierwszych czynności egzekucyjnych,
- b) uregulowanie stosunków na czas trwania postępowania w sprawie,
- c) zaspokojenie wierzyciela (dotyczy to obecnie tylko roszczeń o rentę z tytułu odpowiedzialności za uszkodzenie ciała lub za utratę żywiciela oraz o alimenty).

F. Zedier zaproponował, aby poszerzona została możliwość stosowania owej trzeciej formy zabezpieczenia, np. w sprawach z zakresu prawa pracy i sprawach o ochronę środowiska.

Jako cel postępowania egzekucyjnego z kolei określili F. Zedier wykonanie obowiązku ustalonego w postępowaniu cywilnym rozpoznawczym, a także administracyjnym i karnym — w zakresie podległości drodze egzekucji sądowej. Obowiązek ten może być również ustalony wolą stron (ugoda oraz akt notarialny, w którym dłużnik poddał się egzekucji).

F. Zedier zaakcentował, że w postępowaniu egzekucyjnym nie może mieć

miejsca ustalanie zakresu obowiązku podległego egzekucji. Skoro postępowanie rozpoznawcze ma szeroki zakres gwarancji prawidłowego rozstrzygnięcia sprawy, to postępowanie egzekucyjne nie powinno zajmować się ustalaniem obowiązków podlegających egzekucji. Powinno stanowić to dyrektywę zarówno przy wykładni obecnego prawa, jak i przy reformowaniu postępowania egzekucyjnego. Wychoząc z tych przesłanek autor krytykuje możliwości merytorycznego badania sprawy w egzekucji, które stwarza np. art. 767¹ k.p.c.

Referent opowiedział się następnie za utrzymaniem w k.p.c. obowiązku wierzyciela wskazania osoby dłużnika i jego majątku. Nie można obowiązkiem tym obciążyć organu egzekucyjnego. Należałoby jedynie w szczególnych sytuacjach uruchamiać powołane ha ten wypadek fundusze celowe.

F. Zedier stwierdził także, że prawo dłużnika do ograniczenia egzekucji powinno być dokładnie sformułowane już przez sąd w tytule egzekucyjnym. W tym kierunku trzeba znowelizować art. 319 k.p.c., jako że obecny stan prawny prowadzi do przerzucenia orzekania o ograniczeniach odpowiedzialności dłużnika na organy egzekucyjne. Wobec zdarzającej się często krytyki wysokiego stopnia kazuistyki postępowania egzekucyjnego — referent wziął w obronę aktualny kształt egzekucji z nieruchomości. Według niego, tylko szczegółowo unormowana egzekucja z nieruchomości może zapewnić właściwą ochronę stronom tego postępowania. Następnie referent przeszedł do omówienia propozycji zmian egzekucji świadczeń niepieniężnych.

W sprawach dotyczących wydania nieruchomości lub opróżnienia pomieszczenia zmiana osoby władającej tą rzeczą nie powinna mieć żadnego znaczenia dla postępowania egzekucyjnego. Zdaniem referenta, zbędne powinno stać się w tej sytuacji nadawanie nowej klauzuli wykonalności, gdyż pierwotna klauzula powinna mieć skuteczność *erga omnes*.

Konieczne jest również podniesienie górnej granicy łącznej kwoty grzywien wymierzanych podczas egzekucji obowiązku, którego nikt inny nie może za dłużnika wykonać oraz górnej granicy jednorazowej grzywny wymierzonej w tym postępowaniu. Areszt dłużnika powinien odbywać się — według referenta — na koszt Skarbu Państwa, a nie wierzyciela.

Na zakończenie F. Zedier wspomniał o konieczności dokonania zmiany egzekucji wyroku eksmisyjnego w taki sposób, aby wierzyciel egzekwujący z chwilą uzyskania klauzuli wykonalności *ex lege* wstępował w prawa dłużnika do innego lokalu mieszkalnego.

Następnie rozwinęła się podczas sesji obszerna dyskusja. Koncentrowała się ona wokół projektowanej reformy egzekucji sądowej i zabezpieczenia, a także wokół osoby prof. Wengera i jego zasług dla nauki prawa.

Doc. J. Lapiere podkreślił zasługi prof. Wengera dla nauki procesu cywilnego i stwierdził, że projektowana likwidacja Państwowego Arbitrażu Gospodarczego i wprowadzenie następnie sądów gospodarczych stanowią zwycięstwo poglądów, które już przed kilkunastoma laty głosił prof. Wengerek.

Doc. T. Misiuk poruszyła problem zabezpieczenia powództwa o uchylene uchwały walnego zgromadzenia spółdzielni.

Adwokat dr M. Iżykowski zauważył, że bardzo często się zdarza, iż sądy pozostawiają bez rozpoznania wnioski o wydanie zarządzenia tymczasowego i w związku z tym postulował, by wprowadzić do kodeksu termin, w ciągu którego sąd musiałby wydać postanowienie o zabezpieczeniu.

Prof. M. Sawczuk w swoim obszernym wystąpieniu poruszył problem uprzywilejowania niektórych podmiotów w postępowaniu cywilnym. Jako wzorcowe określił on przedwojenne prawo egzekucyjne. Jego zdaniem, postępowanie egzekucyjne musi być szczegółowe i nie da się go skrócić. Podkreślił on, że nowelizacja przepisów k.p.c. musi zostać przeprowadzona w sposób ostrożny. Ostrzegł ponadto,

aby po reformie postępowania cywilnego nie okazało się, że cele, jakie będą wówczas osiągnąć można było osiągnąć także pod rządami dotychczasowych przepisów.

Kolejnym dyskutantem był sędzia Sądu Najwyższego J. Pietrzykowski.

Oddał on najpierw hołd pamięci prof. Wengerka, a następnie przedstawił dotychczasowy przebieg prac komisji ds. reformy postępowania cywilnego.

Należy zaznaczyć, że J. Pietrzykowski jest przewodniczącym grupy roboczej zajmującej się reformą postępowania zabezpieczającego i egzekucyjnego, a działającej w ramach wspomnianej komisji. J. Pietrzykowski oświadczył, że celem reformy jest również zrównanie w przyszłości podmiotów gospodarczych w naszym systemie prawnym. Nawiązując do referatu prof. Zedlera zaznaczył on, że praktyka sądowa już obecnie czyni rozsądne wyjątki od reguły, iż zabezpieczenia udziela się w sprawach, w których wyrok nadaje się do wykonania w drodze egzekucji.

Sędzia Pietrzykowski zapewnił, że kodeks postępowania cywilnego w ogóle, a egzekucja w szczególności — reformowane będą z dużą ostrożnością. Egzekucja — jego zdaniem — stanowi zwartą i jednolitą całość i naruszenie tego spowodowałoby ewentualne załamanie się różnych szczegółowych instytucji procesowych. W toku prac wspomnianej grupy roboczej okazało się zresztą, że projekt radykalnych zmian w egzekucji nie uzyskał akceptacji.

Omawiając konkretne środki egzekucyjne sędzia Pietrzykowski zaznaczył, że zachodzi potrzeba bardziej nowoczesnego podejścia do egzekucji z rachunku bankowego, choć najpewniej nie uda się doprowadzić do ograniczenia tajemnicy bankowej. Nie da się natomiast niczego poprawić przy egzekwowaniu obowiązku opróżnienia lokalu, poza ewentualnym wstąpieniem wierzyciela w prawa egzekwowanego dłużnika.

Sporo uwagi poświęcił J. Pietrzykowski postępowaniu zabezpieczającemu. Obecne przepisy mówią o zabezpieczeniu orzeczeń wykonalnych w drodze egzekucji. Projektowana zmiana tego stanu rzeczy spowoduje, że zabezpieczenie będzie dopuszczalne przy wszystkich rodzajach orzeczeń, także ustalających i kształtujących. Przesłanką zabezpieczenia będzie jedynie interes prawny strony w uzyskaniu zabezpieczenia. Zabezpieczenie nowacyjne zostanie rozszerzone na te sytuacje, gdzie sporna jest wysokość, a niesporna zasada rozszczenia, co umożliwi zabezpieczenie orzeczeń wstępnych. Komisja ds. reformy postępowania nie przyjęła — jak oświadczył J. Pietrzykowski — postulatów o przedmiotowym rozszerzeniu zabezpieczenia na sprawy konsumenckie i sprawy o ochronę środowiska.

Dyskutant podkreślił następnie niedoskonałość zabezpieczenia w sprawach opiekuńczych i rodzinnych. Odpowiednie zatem zmiany zostaną wprowadzone wprost do postępowania nieprocesowego przed sądem opiekuńczym i rodzinnym, natomiast w tym zakresie nie będzie zmian wśród przepisów postępowania zabezpieczającego.

J. Pietrzykowski zapewnił także, że nowelizacja k.p.c. spowoduje znaczne przyspieszenie wydawania zarządzeń tymczasowych.

Kolejny dyskutant — prof. K. Korzan zauważył, że przebudowa k.p.c. musi w pełni realizować zasadę równości stron. Sporo miejsca poświęcił też zagadnieniu prowadzenia egzekucji przeciwko małżonkom z ich majątku wspólnego.

Doc. H. Mądrzak całe swoje wystąpienie poświęcił egzekucji z książeckich oszczędnościowej. Główną przeszkodą w toku tej egzekucji jest tajemnica bankowa. Przedstawiciele bankowości nie zgadzają się na żadne rozluźnienie tej tajemnicy. Natomiast dyskutant zażądał ograniczenia tajemnicy bankowej. H. Mądrzak zaproponował też wykorzystywać w tej sytuacji postępowanie o wyjawienie majątku przez dłużnika.

Na konferencję nadesłali tezy swoich referatów:

prof. W. Broniewicz — *Przesłanki postępowania egzekucyjnego*;

- prof. M. Sawczuk — *Problem uprzywilejowania j.g.u. w postępowaniu egzekucyjnym i zabezpieczającym*;
 SSN J. Pietrzykowski — *Ochrona praw małżonka dłużnika w sądowym postępowaniu egzekucyjnym*;
 doc. H. Mądrzak — *Tajemnica bankowa a efektywność egzekucji z wkładów oszczędnościowych (ocena de lege lata i propozycje zmian)*;
 SSN Z. Świeboda — *Koszty postępowania egzekucyjnego*;
 dr A. Marciniak — *Tytuły egzekucyjne określające termin spełnienia świadczenia*;
 dr J. Jankowski — *Stanowisko prokuratora składającego wniosek o wszczęcie egzekucji na rzecz oznaczonej osoby*;
 dr H. Dolecki — *Ochrona dobra dziecka w toku wykonywania orzeczeń dotyczących odebrania osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką*;
 dr A. Wach — *Wstrzymanie wykonania orzeczenia*.

Te oraz dalsze jeszcze referaty zostaną opublikowane w formie książkowej jako materiały z konferencji.

Cała sesja zakończyła się wspólnym wyjazdem jej uczestników na cmentarz junikowski, gdzie złożeniem kwiatów i chwilą skupienia nad grobem prof. dr Edmunda Wengierka uczczono Jego pamięć.

Krzysztof Knoppek

PRAWNE PROBLEMY AIDS

Konferencja naukowa, Poznań 29 - 30 VI 1988 r.

W dniach 29 - 30 czerwca 1988 r. odbyła się w Poznaniu konferencja naukowa „Prawne problemy AIDS”, zorganizowana przy współudziale Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Ministerstwa Sprawiedliwości, Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej, Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu, Instytutu Badania Prawa Sądowego, Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, Państwowego Zakładu Ubezpieczeń, Towarzystwa Wiedzy Powszechnej oraz Towarzystwa Ubezpieczeń i Reasekuracji Spółka Akcyjna „Warta”.

Konferencję otworzył doc. dr hab. Andrzej J. Szwarc z Katedry Prawa Karnego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, a uczestników powitał Rektor Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu prof. dr hab. Jacek Fisiak. Podczas Konferencji przemówienia wygłosili Minister Sprawiedliwości dr Lech Domeracki oraz Wiceminister Zdrowia i Opieki Społecznej, Główny Inspektor Sanitarny PRL, Przewodniczący Rady ds. AIDS prof. dr hab. Jerzy Bończak.

Uczestnicy Konferencji wysłuchali następujących referatów:

- *Zagrożenie chorobą AIDS w świetle aktualnej wiedzy medycznej* (doc. dr hab. med. Jacek Juszczyk — Akademia Medyczna w Poznaniu),
- *Społeczne i kulturowe aspekty regulacji prawnych w zakresie zapobiegania i zwalczania AIDS* (prof. dr hab. Magdalena Sokołowska — Polska Akademia Nauk),
- *Konstytucyjno-prawne aspekty zapobiegania i zwalczania AIDS* (doc. dr hab. Zdzisław Kędzia — Polska Akademia Nauk),
- *Administracyjno-prawne środki i problemy zapobiegania i zwalczania AIDS* (prof. dr hab. Janusz Borkowski — Uniwersytet Łódzki),
- *Karnoprawne problemy AIDS* (doc. dr hab. Andrzej J. Szwarc — Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu),
- *AIDS a prawo i praktyka penitencjarna* (prof. dr hab. Aleksander Tobis — Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu),

- *Odpowiedzialność cywilna za szkody wyrządzone w związku z AIDS* (prof. dr hab. Mirosław Nesterowicz — Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu),
- *AIDS a prawo ubezpieczeniowe* (dr Eugeniusz Kowalewski — Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu),
- *AIDS a prawo pracy i prawo ubezpieczenia społecznego* (doc. dr hab. Andrzej Kijowski — Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu),
- *AIDS a prawo rodzinne* (prof. dr Zbigniew Radwański — Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu),
- *Prawno-procesowe problemy związane z AIDS* (doc. dr hab. Andrzej Wierciński — Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu),
- *AIDS i środki masowego przekazu — aspekty prawne* (prof. dr hab. Bogdan Michalski — Uniwersytet Warszawski).

W dyskusji nad referatami udział wzięło ponad 30 uczestników konferencji. Odbyła się także dyskusja panelowa: „Jakimi środkami prawnymi zapobiegać i zwalczać AIDS?”, prowadzona przez doc. dra hab. Leszka Kubickiego z Polskiej Akademii Nauk, Redaktora Naczelnego „Państwa i Prawa”.

Konferencja spotkała się z ogromnym zainteresowaniem środowisk prawniczych i lekarskich. W konferencji udział wzięło prawie 300 osób reprezentujących prawnicze i medyczne placówki naukowe, Milicję Obywatelską, prokuraturę, sądownictwo i adwokatyrę, kliniki i szpitale, stacje sanitarno-epidemiologiczne i stacje krwiodawstwa, wydziały zdrowia i opieki społecznej rad narodowych różnych szczebli, środowisko dziennikarskie.

Idea odbycia konferencji i zainicjowania w ten sposób dyskusji nad prawnymi problemami AIDS zyskała powszechną akceptację. Wprowadzie AIDS nie dotarł jeszcze do Polski w szerszym zakresie i w związku z tym nie pojawiły się też jeszcze w Polsce w praktyce problemy prawne związane z tą epidemią. I byłoby najlepiej, gdyby tak się w ogóle nigdy nie stało. Obserwacja mechanizmów i tempa rozprzestrzeniania się AIDS w innych krajach nakazuje liczyć się przynajmniej jednak z tym, że z czasem również w Polsce zwiększeniu ulegć może zarówno liczba zakażeń, jak i zachorowań. A wraz z tym pojawią się z pewnością — jak dowodzą tego przykłady innych państw — także problemy prawne. Należy więc być przygotowanym na konieczność ich rozwiązywania, zwłaszcza że jest tych problemów wiele, występują one w różnych dziedzinach prawa, są to problemy bardzo doniosłe, często trudne i kontrowersyjne. Byłoby rzeczą niepożądaną, gdyby dyskusja nad tymi problemami podjęta została dopiero po ich pojawieniu się i gdyby w tych warunkach ewentualne kontrowersje i spory toczyły się w czasie, gdy praktyka postawiona będzie już wobec konieczności podejmowania określonych decyzji i rozstrzygania konkretnych spraw.

Takim przekonaniem podyktowana była myśl zorganizowania konferencji. Kontynuowaniu dyskusji nad prawnymi problemami AIDS służyć winno natomiast zamierzone opublikowanie materiałów konferencji w formie książki nakładem Wydawnictwa Prawniczego.

Andrzej J. Szwarc

RADYKALIZACJA REFORMY GOSPODARCZEJ. UWARUNKOWANIA TEORETYCZNE ORAZ POLITYCZNO-GOSPODARCZE

Ogólnopolska Konferencja Naukowa
Bydgoszcz. 12-13 kwietnia 1988 r.

Organizatorami konferencji byli: Instytut Ekonomii Politycznej AE w Poznaniu i PTE Oddział w Bydgoszczy. Uznano, iż radykalizacja reformy pozostaje nadal głównym czynnikiem przyspieszenia gospodarczego. Dalsze odkładanie zasad-

nicznych reform gospodarki i państwa staje się coraz droższe, zarówno w wymiarze ekonomicznym, jak i społecznym. Nie można także zapomnieć, że bez głębokich przeobrażeń w życiu gospodarczym korzenie demokracji sięgają płytko.

Mając to na względzie, zespół autorów grupujący się wokół poznańskiej szkoły ekonomii, przedstawił kilka najbardziej reprezentatywnych wątków problematyki radykalizacji reformy. Programowym był referat prof. W. Wilczyńskiego— *Radykalizacja reformy warunkiem jakościowych przekształceń systemu funkcjonowania gospodarki*. Pozostałe opracowania rozwijały tę myśl konkretyzując ją na różnych obszarach stosunków ekonomicznych. Pierwszy określony został działaniem makroczynnika efektywności i przedsiębiorczości, ze szczególnym podkreśleniem roli stosunków własności i motywacji. Problemy z tym związane omówiono w referatach: doc. A. Matysiak, *Czynniki kształtujące efektywność reformy gospodarczej*; doc. H. Gawron, *Systemowe determinanty wzrostu przedsiębiorczości organizacji gospodarczych w sferze rozwojowej*; doc. J. Meller, *System motywacyjny w radykalizowanym wariantcie reformy gospodarczej*; dr W. Jarmołowicz, *Systemowe uwarunkowania reformy płac w przedsiębiorstwie* oraz dr W. Ziółkowska, *Podażotwórcza funkcja płac*.

Drugi kierunek zainteresowań autorów dotyczył sfer gospodarczych, w których postęp zmian systemowych był wyraźnie nikły. Idzie tu o obszar stosunków miastowiesi oraz gospodarkę terenową. Z tego zakresu przedstawiono referat doc. A. Czyżewskiego *Potrzeby i kierunki reformy na obszarze stosunków miastowiesi* oraz dra W. Frackowiaka i dra M. Hamrola *Władze terenowe wobec potrzeb rozwoju społeczno-gospodarczego regionu w II etapie reformy*. Wystąpienia referentów poprzedziło wprowadzenie w główne problemy regionu przez wicewojewodę F. Gwinciąską. Na zakończenie obrad pierwszego i drugiego dnia odbyła się szeroka dyskusja. Uczestnicy konferencji zobowiązali sekretarza naukowego konferencji do przesłania płynących z niej wniosków Przewodniczącemu Państwowej Komisji ds. Reformy Gospodarczej, wicepremierowi prof. Z. Sadowskiemu oraz Przewodniczącemu Rady Społeczno-Gospodarczej przy Sejmie PRL dr M. Rakowskiemu. Oto one:

1. Radykalizacja reformy nie jest celem samym w sobie. Jej konieczność wynika z ułomności stosowanego dotąd systemu, jego niezdolności do rozwiązywania głównych problemów polskiej gospodarki. Oznacza ona niezbędność szybkiego, wręcz natychmiastowego stosowania nowych stosunków ekonomicznych, zmieniających warunki gospodarowania, dotąd pełne sprzeczności i niekonsekwencji. Wiąże się to z uruchomieniem ekonomicznego mechanizmu o zupełnie odmiennej logice gospodarowania, wyznaczającej racjonalność działań i zachowań. W tym celu należy przewycięzać utrzymującą się w centralnych organach gospodarczych ideologię hiperregulacji gospodarki — ideologię centralnego sterowania przedsiębiorstwami za wszelką cenę, na zasadzie wywołania u nich odruchów warunkowych, a nie podmiotowych, samodzielnych działań. Instrumentarium procesu kierowania, aby gwarantowało postęp, musi być podporządkowane kryterium maksymalizacji nadwyżek. Możliwe jest to tylko w warunkach przymusu ekonomicznego. Niestety w tym zakresie wielokrotnie brakowało determinacji i konsekwencji. Ponadto nadmierny fiskalizm nie sprzyjał maksymalizacji przychodów budżetowych państwa w dłuższym horyzoncie czasowym. Radykalizacja reformy musi się także wyrażać w dalszej przebudowie centrum gospodarczego. Nikły postęp na tym odcinku powoduje jednak, iż nadal funkcjonuje zamazana struktura uprawnień decyzyjnych i ma miejsce pasywizacja wielu ogniw gospodarki. Reforma Centrum musi uczynić je zdolnym do głębokich samoprzekształceń instytucjonalnych i funkcjonalnych. Wsparta być musi zagwarantowaniem w sposób jednoznaczny suwerenności banku centralnego. Potrzebą chwili są przedsięwzięcia zmierzające do uzdrowienia systemu pieniężno-kredytowego w Polsce, odejścia od logiki „miękk-

kiego finansowania", poprzez odzyskanie suwerenności nad emisją pieniądza przez Narodowy Bank Polski.

2. Stosunki własności należą do głównych czynników reformy gospodarczej. Konieczne jest ustawiczne działanie na rzecz wzbogacania wachlarza istniejących form własności. Szkodzi sprawie reformy każdy uniwersalizm stosunków własności. Odnosi się to zarówno do własności państwowej, jak i prywatnej. Pluralizm form może jednakże sprawnie funkcjonować tylko przy trwałym zagwarantowaniu zasady równoprawności różnych sektorów własności. Reforma stosunków własnościowych musi zmierzać w dwóch kierunkach. W pierwszym sprowadzać się musi do zmian w sposobie sprawowania władzy, który zapewniłby równy udział wszystkich obywateli w korzystaniu ze środków produkcji. Drugi oznaczać musi ekonomizację własności społecznej, odrzucającą niepisany dogmat, utożsamiający własność społeczną z prawem centralnych organów władzy państwowej. Idea ekonomizacji zmierza do ścisłego wiązania załóg z majątkiem, który użytkują i zakłada, iż prawa własności wytwórcy zrzeszeni w przedsiębiorstwach, będą mogli nabywać za pomocą pieniądza.

3. O sukcesie reformy zadecyduje m.in. wzrost przedsiębiorczości organizacji gospodarczych. Ważną sferą wymagającą wzrostu przedsiębiorczości jest działalność rozwojowa. Czynnikiem, który będzie coraz silniej skłaniał przedsiębiorstwa do działań w tym zakresie będzie narastająca wciąż dekapitalizacja majątku trwałego. Potrzebna jest jednak radykalizacja rozwiązań systemowych w gospodarowaniu majątkiem trwałym i w sferze postępu technicznego. Należy zadbać o pełną i ciągłą aktualizację wycen majątku trwałego i uczynić stopę zysku rzeczywistym kryterium oceny gospodarowania w tym zakresie. Konieczne są także zmiany zasad opodatkowania przedsiębiorstw, uwzględniające w większym stopniu opodatkowanie czynników wytwórczych, co bardziej sprzyjałoby akumulacji środków finansowych.

4. Lokomotywą rozwojową gospodarki, gwarantującą efekty mnożnikowe, może być rolnictwo. Potrzeba radykalnej reformy na obszarze stosunków miasto-wieś należy do zadań najpilniejszych. Postęp zależy przede wszystkim od zmian w regułach działania produkcyjnego otoczenia rolnictwa. Zmiany te, aby wykorzystały obiektywne przesłanki dla stosowania mechanizmu rynkowego w produkcji rolnej, muszą mieć charakter wyprzedzający. Wówczas będą one wywoływać proefektywne doskoszenia podmiotów produkcyjnych w rolnictwie do sytuacji panującej w otoczeniu. Na obszarze stosunków miasto-wieś wspomniane zmiany oznaczają: po pierwsze — odejście od dyrektywnego planowania i zarządzania, jako punktu odniesienia socjalistycznej rekonstrukcji wsi; zasadę maksymalizacji nadwyżek jako podstawę efektywnego gospodarowania; rozwój funkcjonalnego aspektu stosunków własności; po drugie — zerwanie z sankcjonowaniem przerwania na rolnictwo kosztów funkcjonowania monopolu producentów środków produkcji. Czynnikiem ten obniża efektywność akumulacji w rolnictwie, ogranicza środki na szeroko pojęte spożycie. Nowa jakościowo polityka rolna musi zdecydowanie przełamywać istniejące układy monopolistyczne w zakresie produkcji środków produkcji, obsługi i skupu. Proces monopolizacji sfery przedprodukcyjnej w rolnictwie powinien także wyprzedzać tworzenie elastycznego rynku rolnego. Po trzecie — konieczność spadku kosztów zaopatrzenia rolnictwa w środki produkcji i relatywny wzrost opłaty pracy w sferze pozarolniczej. Wstępnym jednakże warunkiem jest by w systemie produkcyjno-instytucjonalnego otoczenia rolnictwa nastąpiła zmiana w podejściu do kwestii równowagi. Globalne finansowanie nie może zastąpić mechanizmu równoważącego stosunki podaży i popytu, zaś warunkiem jego uruchomienia są przede wszystkim „prawidłowe” ceny, weryfikujące efekty nakładów, a nie automatycznie sankcjonujące koszty. Bez nich stosunki towarowo-pieniężne pozbawione są naturalnego mechanizmu zmieniającego konkurencję o zdobycie

środków w konkurencję o efekty. Przełom jakościowy w polityce rolnej musi więc polegać na:

- prawidłowym rozpoznaniu i adresowaniu przyczyn relatywnie wysokich kosztów produkcji i niskiej wydajności pracy w rolnictwie,
- zerwaniu z subwencjonowaniem rozwoju ogólnogospodarczego kraju, kosztem utrwalenia, bądź nawet pogłębienia nadmiernych dysparytetów w rozwoju wsi w porównaniu z miastem,
- uwzględnieniu i poszanowaniu zasad serwomechanizmu adaptacyjnego rolnictwa indywidualnego do danej polityki rolnej.

5. W przyjmowanych dotąd rozwiązaniach indywidualnych wystąpiło kilka zjawisk zagrażających istocie postępu w zmianach systemowych. Do najważniejszych należało naginanie rozwiązań do istniejących układów branżowych, często do złej, dotychczasowej praktyki, pozbawionej stabilności reguł. Nie można budować efektywnego systemu gospodarczego, korygując jedynie niedostatki dotychczasowego. Stosowane rozwiązania sankcjonowały niejednokrotnie ułomne, nielogiczne stosunki ekonomiczne, pełne sprzeczności między formą a treścią. Zazwyczaj instrumenty dostosowane były do zmian w proporcjach ilościowych w gospodarce; raz tworzyły ustępstwa ilościowe, innym razem zaostrzały rygory. Nie jest to sposób na rozwiązywanie problemów jakościowych.

Niezadowalające jest oprogramowanie reformy. Stosowane instrumenty nie pozwalają na osiągnięcie tzw. masy krytycznej reformy, polegającej na zmianie stosunków ekonomicznych i budowie nowego mechanizmu gospodarczego oraz stworzeniu warunków dla prawidłowego rozwoju strukturalnego gospodarki. W dziedzinie stosunków towarowo-pięniężnych praktycznie posługiwano się kryteriami towarowo-pięniężnymi bez uruchomienia odpowiadających im naturalnych mechanizmów ekonomicznych.

W dziedzinie motywacji podstawowym warunkiem dalszych zmian systemowych jest współzależne traktowanie zmian w systemie płac gospodarki narodowej i przedsiębiorstwa ze zmianami w systemie funkcjonowania gospodarki. Wyrażać się to powinno dalszym umacnianiem siły związków między wynikiem ekonomiczno-finansowym (zyskami lub dochodami), jako źródłem samofinansowania płac, a wzrostem poziomu oraz kształtowaniem optimum relacji i struktury płac. W szczególności narasta potrzeba samofinansowania wzrostu płac z zysku do podziału (w granicach 40 - 60%), a także odchodzenia od form opodatkowania na rzecz opodatkowania dochodów osobistych. W kształtowaniu środków na wynagrodzenia należy odejść całkowicie od specjalnych regulatorów typu obciążeń na FAZ lub p.p.w.w. Środki te powinny być uzależnione od wyniku ekonomicznego przedsiębiorstw. Równocześnie należy zapewnić przedsiębiorstwom pełną swobodę w regulowaniu płac swoich pracowników. Państwo powinno ograniczać się do regulowania płacy minimalnej, indeksacji płac, opodatkowania dochodów osobistych, metod wartościowania pracy, odrzucając zdecydowanie udzielanie kwotowych rekompensat. Minimalizowany powinien być także wpływ czynnika tzw. „społecznego znaczenia” niektórych segmentów gospodarki narodowej w systemie motywowania. Konieczne natomiast jest wykształcenie zależności pomiędzy motywami pracowniczymi, jakością życia, a jakością pracy, jako źródłem wymuszania pożądanych postaw pracowniczych. Podstawowym narzędziem realizacji tak rozumianego motywowania jest podażotwórcza funkcja płac. Istota tej funkcji sprowadza się nie tylko do wyzwiania zainteresowania wyższą wydajnością pracy, ale przede wszystkim do wymuszania zainteresowania efektywnością i innowacyjnością pracy, która prowadziłaby do wzrostu jakości dóbr i usług.

6. Radykalizacja reformy musi wyrażać się także w nowym modelu stosunków między władzą terenową a przedsiębiorstwami, działającymi w regionie. Oznaczać to ma zerwanie z dominacją układu gałęziowo-branżowego nad regionalnym.

Przewidywanemu w obecnym etapie reformy przekazywaniu pewnej liczby przedsiębiorstw ze szczebla centralnego władzom terenowym towarzyszyć musi umacnianie tych władz w systemie zarządzania gospodarką narodową. Oznacza to konieczność nowego jakościowo ich usytuowania w stosunkach z Centrum i wszystkimi przedsiębiorstwami działającymi na terenie regionu. Materialne i systemowe umocnienie pozycji władz terenowych uznaje się za podstawowe warunki dla realizacji aktywnej polityki społeczno-gospodarczej, mającej na celu kreację i stymulowanie rozwoju regionu oraz wzrost na jego rzecz dochodów.

Andrzej Czyżewski

SOCJOLOGICZNE BADANIA TERENOWE NA ZIEMIACH ZACHODNICH
Seminarium Naukowe
Poznań, 8 kwietnia 1988 r.

Tradycja i współczesność socjologicznych badań terenowych na Ziemiach Zachodnich to temat seminarium naukowego, jakie odbyło się 8 kwietnia 1988 r. w Instytucie Socjologii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza. Okazją do tego spotkania była 70 rocznica urodzin profesora Zygmunta Dulczewskiego i 40 lat, jakie upłynęły od ukazania się Jego pierwszej pracy poświęconej Ziemiom Zachodnim przygotowanej w oparciu o badania terenowe. Profesor Z. Dulczewski należy do pionierów badań terenowych na tych ziemiach. Jego sylwetkę jako badacza terenowego przedstawił prowadzący seminarium prof. Andrzej Kwilecki. Zwrócił on uwagę na ujmowanie przez Jubilata zjawisk społecznych w całości, kształcie ich występowania, śledzenie ich w dłuższym okresie (m.in. poprzez powtarzanie badań w tych samych miejscowościach), a przede wszystkim na konsekwencję w realizacji badań. Owocem badań terenowych prof. Z. Dulczewskiego są liczne publikacje naukowe: bibliografia prac poświęconych Ziemiom Zachodnim liczy ponad 120 pozycji. Prof. A. Kwilecki wręczył prof. Dulczewskiemu nr 1/1987 „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego”, który został zadedykowany Jubilatowi. Z kolei w imieniu Dyrekcji Instytutu Zachodniego w Poznaniu dr Andrzej Sakson wręczył nr 2/1987 „Przeglądu Zachodniego” zawierający obszerny życiorys i bibliografię prac dotyczących Ziem Zachodnich i problematyki niemcoznawczej prof. Z. Dulczewskiego — długoletniego kierownika Zakładu Socjologii w tymże Instytucie. Dr A. Sakson poinformował jednocześnie zebranych, iż na ostatnim walnym zebraniu członków Instytutu Zachodniego prof. Z. Dulczewski został wybrany członkiem honorowym tej zasłużonej instytucji naukowej. Natomiast o współpracy Jubilata z Uniwersytetem w Bielefeld (RFN) mówił prof. Richard Grathoff, podkreślając zasługi prof. Z. Dulczewskiego w uruchomieniu Archiwum Floriana Znanieckiego na tymże Uniwersytecie.

W drugiej części seminarium zatytułowanej „Wprowadzenia do dyskusji” jako pierwszy głos zabrał prof. Z. Dulczewski. Omówił on tradycje socjologicznych badań terenowych w Polsce, przedstawiając badania prowadzone do 1939 r. w trzech ośrodkach naukowych: w Krakowie, w Poznaniu i w Warszawie. Bardzo dobra znajomość historii socjologii polskiej pozwoliła referentowi na uzupełnienie swego wystąpienia „ciekawostkami” zza kulis organizowanych wówczas badań, co wzbudziło żywe zainteresowanie słuchaczy. Prof. Z. Dulczewski podkreślił ważność problemów społecznych stanowiących cel badań terenowych i konieczność formułowania hipotez do dalszych badań oraz zwrócił uwagę na konieczność wysuwania wniosków-zaleceń ważnych dla praktyki społecznej.

Dr Andrzej Sakson przedstawił w swym wystąpieniu historię socjologicznych

badzeń terenowych nad ludnością rodzimą na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej, ujmując je w trzech okresach: w latach 1945-1950, w II połowie lat pięćdziesiątych i pod koniec lat siedemdziesiątych. Po 1970 r. badania terenowe na Ziemiach Zachodnich zanikły ze względu na przyjęte przez władze polityczne założenie o dokonaniu się pełnej integracji Ziemi Zachodnich z resztą kraju.

Prof. Ludwik Janiszewski przedstawił związek badań terenowych z powstaniem nowej subdyscypliny socjologii — socjologii morskiej.

Doc. Jacek Leoński przedstawił program i wyniki wstępnego etapu trzecich badań socjologicznych na Ziemi Lubuskiej podjętych w ramach problemu „Przemiany w społecznościach Ziemi Zachodnich i Północnych Polski”. Badania mają dostarczyć odpowiedzi na pytanie czy w ogóle można mówić o regionalizmie lubuskim, jaki jego typ został uchwycony przez badaczy w trakcie badań w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych, a jaki występuje obecnie i jakie są przyczyny i kierunki zmian. Zakłada się, iż nastąpił zanik dawnych form regionalizmu. Przyczyniły się do tego takie czynniki jak nowy podział administracyjny kraju (w związku z tym nastąpił także podział Ziemi Lubuskiej, która weszła w skład dwóch województw), otwarcie granicy z NRD i konsekwencje tego faktu, wydarzenia lat 1980-1981 itp. Uwzględnić tu trzeba także rolę czynnika pokoleniowego (trzecie pokolenie mieszkańców Ziemi Zachodnich wchodzi w okres aktywności społecznej) oraz rolę czynnika wyznaniowego w tworzeniu i przemianach form regionalizmu na Ziemi Lubuskiej.

Prof. Krzysztof Kwaśniewski w swoim wystąpieniu dokonał podziału badań terenowych prowadzonych na Ziemiach Zachodnich ze względu na zagadnienia, jakimi się zajmowały. I tak wyróżnił: 1) badania zajmujące się procesami organizacyjnymi na Ziemiach Zachodnich, 2) badania poświęcone repatriantom (z pominięciem ludności rodzimej) i procesem ich adaptacji do nowego środowiska społecznego, 3) badania mające na celu poszukiwanie formuły o zakończeniu procesu integracji społecznej na tych terenach. Referent stwierdził, iż nowe badania socjologiczne są podejmowane w nowych warunkach społecznych. Należy zastanowić się, czy pytanie mieszkańców Ziemi Zachodnich o świadomość pochodzenia nie przyczyni się do osłabienia procesów integracyjnych na tych ziemiach. Zwrócił także uwagę, iż należy badać przede wszystkim kondycję psychiczną społeczeństwa polskiego i dopiero na tym tle podejmować badania nad społecznościami regionalnymi.

W dyskusji głos zabrali: prof. Irena Turnau, prof. Kazimierz Żygulski, prof. Władysław Kwaśniewicz, doc. Marek Latoszek, prof. Andrzej Kwilecki.

Prof. I. Turnau (autorka pracy *Studia nad strukturą ludnościową polskiego Wrocławia* wydanej w 1960 r. przez Instytut Zachodni) wspomniała dra Władysława Okińskiego, z którym spotkała się na tajnych kompletach socjologicznych Uniwersytetu Ziemi Zachodnich w Warszawie, jako osobą podkreślającą ważność monograficznych badań terenowych dla socjologa i uczącą tego swych seminarzystów. Zwróciła także uwagę, iż problem przejawów regionalizmu był zawsze badany tylko w odniesieniu do dużych miast, natomiast nigdy nie podejmowano tego problemu w odniesieniu do wsi na Ziemiach Zachodnich.

Prof. K. Żygulski podkreślił konieczność odnowienia i kontynuacji badań terenowych. Stwierdził, iż aktualnie badania te tracą na znaczeniu — także w kształceniu socjologów — na rzecz metod statystycznych, ankiet i sondaży. Zdaniem dyskutanta, nie zastąpią one jednak badań terenowych, bo tylko one — choć pracochłonne i długotrwałe — dają socjologowi możliwość pełnego kontaktu z rzeczywistością społeczną. Ziemia Zachodnie to doskonałe laboratorium do badania typowych zjawisk społecznych. Aktualnie już trzy żyjące na tych terenach pokolenia dają unikalne możliwości badania procesów społecznych, a przecież badania socjologiczne to właśnie badania procesów długotrwałych, trendów rozwojowych

itp. Ujmowanie życia społecznego w danej chwili („fotoreportaż chwili”) jako wynik nacisku dziennikarskiego sposobu myślenia jest szkodliwe dla socjologii. Prof. K. Żygulski zwrócił uwagę na jeszcze jeden ważny aspekt badań socjologicznych na Ziemiach Zachodnich, a mianowicie na konieczność uwzględnienia w nich szerszego tła europejskiego. Napięcia polityczne lub polityka odprężenia znajdują swoje odbicie także w sytuacji społecznej na tych terenach. Procesy społeczne na Ziemiach Zachodnich to rezultat przemian, jakie nastąpiły w Europie po II. wojnie światowej. Choć powojenna rzeczywistość zmieniła się, nadal mamy do czynienia ze skutkami odległej w czasie, a masowej migracji, w jaką uwikłane były także inne narody.

Doc. M. Latoszek stwierdził, iż procesy społeczne zachodzące na Ziemiach Zachodnich miały swoje uzasadnienie w lansowanych przez władze polityczne ideologiach: ideologii małych grup i ideologii pionierstwa. Ideologia pionierstwa — stawiająca na ludność napływową, choć miała pewne swoje osiągnięcia, np. w rozwijaniu tzw. instytucji patronatu, sprawdziła się tylko w odniesieniu do niektórych terenów, tj. takich, na których nie było ludności rodzimej. Na pozostałych terenach doprowadziła do rozbicia więzi lokalnej, poczucia krzywdy wśród ludności rodzimej i w efekcie spowodowała masową emigrację.

Prof. W. Kwaśniewicz podkreślił znaczenie badań terenowych, których stosowanie w socjologii zostało wyparte przez inne procedury badawcze, m.in. z powodu ich długotrwałości i pracochłonności. Stwierdził, iż należy przywrócić badaniom terenowym odpowiednią rangę, gdyż stosowanie ich — daje efektywne wyniki. Wymaga to jednak przystosowania tych badań do dzisiejszych warunków. Dyskutant zwrócił uwagę na pewne problemy, które powinny stać się przedmiotem badań, np. badania wychodźstwa z Ziemi Zachodnich, problem relacji między ludnością rodzimą a napływową, zagadnienia postaw roszczeniowych ludności napływowej itp.

Prof. Z. Dulczewski, w podsumowaniu dyskusji, stwierdził, iż podniesione wątki stanowią ważny element w dalszych badaniach nad Ziemią Zachodnią. Badania terenowe winny być ważnym kanonem kształcenia socjologicznego. Ze względu na to, iż wymagania metodologiczne w odniesieniu do procedur badawczych są coraz większe, należy także zwrócić uwagę na stronę metodologiczną podejmowanych badań terenowych.

Prof. Z. Dulczewski podziękował zebranych, referentom i dyskutantom za udział w konferencji, za wysunięcie postulatów badawczych i stwierdził, iż badania terenowe na Ziemi Zachodniej to ważny nurt w polskiej socjologii, należy go kontynuować, a dotychczasowe doświadczenia badawcze pozwolą podnieść go na jeszcze wyższy poziom.

Aurelia Szafran